

*Singel nummer 3 bij Wintelre, **26 juli 2026** (Ludy Aarts)*

Ornithologische waarde van houtsingels bij Wintelre

Rob Aarts

In 2026 heb ik een oriënterend onderzoek uitgevoerd naar de ornithologische waarde van de houtsingels in het grootschalig landbouwgebied ten noorden van Wintelre, een dorp in de gemeente Eersel. De aanleiding was een Klapekster die gedurende langere tijd in de winter in de singels verbleef.

Ik ben niet alleen geïnteresseerd in grotere, beschermde natuurgebieden, maar ook in kleinere, vaak weinig bezochte terreinen met weinig beschermde status, geïsoleerd gelegen te midden van grootschalig agrarisch gebied. Je weet maar nooit. Een dergelijk gebied is te vinden ten noorden van Wintelre tussen de Mostheuvel en Heggeneind.

Het gebied

Het gebied wordt gevormd door houtsingels met daarlangs aangebrachte smalle wandelpaden met een aparte wandelervaring. De Hemelrijkse straat is een zandpad t.b.v. landbouwverkeer. Alle singels worden begrensd door een uniek wandelpad. De

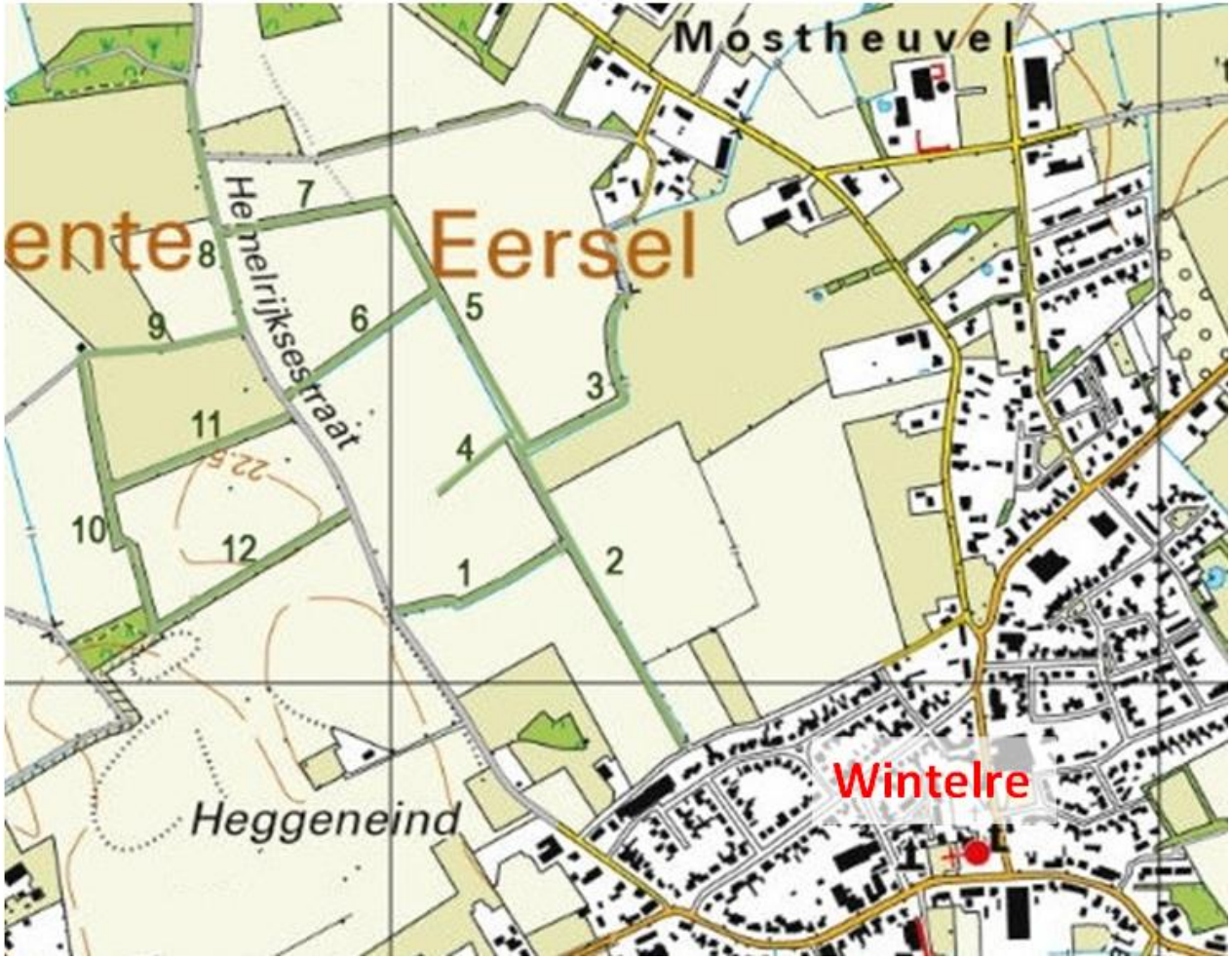

Figuur 1. Huidige situatie van het gebied. De onderzochte singels zijn genummerd.

kleine, zwarte puntjes langs de singels zijn bomen die de ruilverkaveling hebben overleefd. Ook zijn in 2015 hier en daar eiken in de singels geplant. Ten noorden ligt de nooit ontgonnen Oirschotse Heide. Ten westen de ontgonnen en beboste Buikheide.

Een dergelijk gebied is elders in de Kempen schaars in intensief agrarisch gebied.

Middels de website topotijdreis.nl heb ik een samenvattend overzicht gemaakt van de landbouwkundige historie van het gebied. Dit overzicht geldt overigens ook voor de historie van de landbouwkundige ontwikkeling in de Kempen als geheel.
In 1815, de start van “topotijdreis”, zien we een kaart met veel omissies. Voor de cartograaf Generaal Krayenhoff, (mede) uitvinder van de Rijksdriehoeksmeting, was er kennelijk zo weinig te beleven, dat hij na intekenen van enkele schapenpaadjes naar de hei t.b.v. de potstal maar weer snel vertrok met zijn kaart zonder vennen erin (figuur 2), terwijl nergens in de Kempen de

Figuur 2. Situatie rond 1815. Er zijn slechts enkele vennen zichtbaar…

dichtheid aan vennen groter was dan rond kransakker-esdorp Wintelre.

Rond 1840 verschenen perceelscheidingen rond de akkertjes (figuur 3), vermoedelijk in de vorm van heggen, omdat in 1880 het toponiem ‘Heggeneind’ in de kaart verscheen.

Figuur 3. Situatie rond 1850. Met vermoedelijk heggen als perceelscheidingen en Wintelre als typisch kransakker-esdorp.

Op de kaart van 1950 is een deel van de perceelscheidingen verdwenen als gevolg van verkaveling, terwijl de omringende heide en vennen daarin nog intact bleven. Tijdens de grote heideontginningen na 1950 verdwenen direct alle perceelscheidingen rond Wintelre. Naast die van de Mostheuvel ook Bijsterveld en Heggeneind met vrijwel alle heidevelden en vennen. Zij werden geslachtofferd binnen de Mansholtdoctrine met grote ontginningen, verkavelingen en kunstmest, die zorgden voor enorme schaalvergroting in de landbouw t.b.v. opbrengstvergroting en een beter inkomen voor de boeren. Van het oude, kleinschalige potstallandschap bleef niets meer over.

De laatste restjes bos en heide verdwenen met de baanverdraaiing van het (militaire) vliegveld Welschap in 1981. In 2000 verschenen er sloten t.b.v. de ontwatering van het landbouwgebied en als overstort van regenwater vanuit Wintelre via de Ekkersrijt. Een beek met de oorsprong bij Halfmijl eindigt als De Groote Beek in de Dommel bij Son en Breugel.

In dit verkavelde landschap werd door de Gemeente Eersel in overleg met belang-hebbende agrariërs vanaf 2015 een houtsingelsysteem met wandelpaden gerealiseerd op basis van de vroegere aanwezigheid van perceelscheidingen tussen de akkertjes. ‘Ja, er was wel overleg maar we hadden eigenlijk weinig keus’, vertelde een agrariër uit de Mostheuvel tijdens een ontmoeting, ‘maar we hoefden gelukkig geen grond af te geven’. Hij was het ermee eens dat die bloeiende meidoorns in het voorjaar wel heel erg mooi waren, ‘…maar zo’n singel dient te worden onderhouden. Dat gebeurde vroeger ook, maar daar heb ik nu nog maar heel weinig van gezien. Het

moet wel een singel blijven en geen verkapt bos worden. Mooie plannen, maar dan…!'. Ik ben het met hem eens.

De onderzochte singels

De singels vormen lijnvormige, landschappelijke structuren gevormd uit bestaande en aangeplante zomereiken met vooral struiken daartussen, en behoren tot de kleine landschapselementen (tabel 1). In vroegere tijden werden heggen geplant, bijvoorbeeld als veekering en geriefhout. Het singelgebied heeft een totale lengte van ongeveer 3,4 km. Uitgaande van een gemiddelde breedte van de singels van 5,5 m. betekent dat een oppervlakte van ±2,5 ha.

Tabel 1. Kenmerken van de onderzochte singels. Lengte (L) en breedte (B) in meters.

Singel-nr	L	B	Voornaamste kenmerken
1	250	6,5	Meidoorn, hazelaar, hondsroos, lijsterbes, braam, vlier, zomereik, brandnetel en akkerdistel langs brede rand
2	430	4	Open stukken met lage begroeiing en veel licht, speerdistel, Jacobskruiskruid
3	300	4,5	Halfopen, zandpad met akker- en speerdistel, Jacobskruiskruid, lijsterbes, hondsroos. Op zuiden gericht: vlinders!
4	150	4	Riet, pitrus, speerdistel, lage open begroeiing
5	360	8	Zeer dichte, robuuste structuur. Meidoorn hazelaar, sporkehout, boswilg, lijsterbes, hondsroos, zomereik, met langs slootkant akkerdistel, riet, pitrus en Sint-janskruid
6	220	5	Meidoorn sterk dominant met zomereik daartussen
7	230	5,5	Dichte structuur met zomereik en grove den dominant ertussen, grote brandnetel langs de rand
8	330	5	Halfopen met zandpad erlangs
9	210	3,5	Open structuur, meidoorn net aangeplant, hondsroos
10	370	6-8	Robuuste singel met braam, boswilg, hazelaar berk, lijsterbes, meidoorn, hondsroos, grote brandnetel
11	260	6	Hazelaar, lijsterbes, braam en brandnetel, zomereik
12	300	5	Enkele grote zomereiken, boswilg, meidoorn, sporkehout, hazelaar, brandnetel, braam, akkerdistel langs sloot

Bij vrijwel alle singels in het gebied is sprake van een sterk convergente (scherpe) overgang tussen singels en belendende akkers, waarop, althans dit jaar, aardappels en mais werden verbouwd. Een zeer smalle overgang bestaat uit voornamelijk stikstofplanten als brandnetels en bramen. Niet vreemd in deze omgeving. Singels kunnen dienen als verbindingen tussen natuurterreinen. De singels in dit gebied hebben deze functie niet.

Doel van het onderzoek

Het doel was om met behulp van een broedvogelinventarisatie inzicht te krijgen in de betekenis van relaties tussen het broedgebied en het omringende landbouwgebied, zoals de aanwezigheid van voedsel.

Methode

De broedvogels werden geteld met de BSP-A methode van Sovon. Het onderzoek volgde zoveel mogelijk volgens de regels voor broedvogelinventarisatie, maar de methode geeft geen directe aanbevelingen voor de inventarisatie van aparte houtsingels.

Tabel 2. Bezoekdata en -tijden. Niet opgenomen: enkele tussentijdse bezoeken voor vlinders, en een avondbezoek (20 juli) voor vleermuizen.

Datum	Tijd
25-4	5:30-7:30
4-5	5:30-7:30
16-5	5:45-7:15

Datum	Tijd
23-5	5:30-7:00
12-6	4:30-6:00

Het inventariseren van hoofdzakelijk lijnvormige structuren was betrekkelijk eenvoudig. In totaal zijn vijf vroege ochtendbezoeken uitgevoerd (tabel 2), minder dan Sovon aanbeveelt voor bijvoorbeeld eiken-berkenbos op arme zandgronden. Ik had echter niet het idee dat meer ronden nuttig zouden zijn, omdat het singelgebied slechts ±2,5 ha groot is. De laatste ronde op 12 juni leverde nog wel teruggekeerde Spotvogels en Bosrietzangers op.

Bij de meeste territoria is zang (broedcode 2) vastgesteld. Bij de Gele Kwikstaart langs singel 2 werd transport van voedsel (broedcode 14) waargenomen. Er is handmatig een clustering per singel uitgevoerd indien nodig, zoals bij de Zwartkop.

Resultaten

Broedvogels

Er werden 24 vogelsoorten als broedvogel in de singels vastgesteld (tabel 3).

Daarnaast waren er diverse vogels actief in de directe omgeving van de singels. Kwartels riepen bij singel 2 en ten noorden van singel 9 (twee). In het bosje grenzend aan singel 8 vloog overdag een Ransuil op, en op dezelfde plaats ook in de vroege ochtend. Een koppel Torenvalken joeg regelmatig ten noorden van singel 9 en ten westen van singel 10. Een zingende Veldleeuwerik werden gehoord in het weiland ten westen van singel 8. Regelmatig joeg een Buizerd vanuit singels in de akkers.

Andere diersoorten

Zoogdieren. Een Vos joeg bij een veld met Kieviten en op velden ten noorden van singel 9. Er werden ca. 10 Hazen gezien. Een groep van 9 Reeën met bok was op een

Tabel 1. Vastgestelde broedvogels per singel.Het ging steeds om 1 territorium tenzij anders vermeld.

Singel-nr	Broedvogels
1	Heggenmus, Roodborsttapuit, Zanglijster, Tuinfluiter, Zwartkop, Grasmus, Spotvogel (12 juni), Tjiftjaf, Koolmees, Vink, Geelgors
2	Gele Kwikstaart (vlak langs rand in akker, later met jongen), Tuinfluiter, Grasmus, Bosrietzanger, Tjiftjaf, Koolmees, Pimpelmees, Geelgors
3	Roodborsttapuit, Zanglijster, Merel, Grasmus, Bosrietzanger, Koolmees, Vink, Kneu, Putter
4	Roodborsttapuit, Grasmus
5	Gele Kwikstaart (langs akker), Tuinfluiter (2), Zanglijster, Merel Zwartkop (2), Grasmus (2), Tjiftjaf (2), Spotvogel, Pimpelmees, Staartmees, Vink
6	Koekoek, Zanglijster, Tuinfluiter, Zwartkop, Grasmus, Tjiftjaf, Vink Geelgors (2)
7	Houtduif, Heggenmus, Merel, Tuinfluiter Zwartkop, Koolmees, Pimpelmees, Boomkruiper (in oude zomereik), Gaai, Vink, Geelgors
8	Zanglijster, Tuinfluiter, Zwartkop, Pimpelmees, Vink, Geelgors
9	Heggenmus, Merel, Koolmees, Geelgors
10	Heggenmus, Zanglijster, Merel, Tuinfluiter (2), Zwartkop (2), Grasmus, Spotvogel (vorig jaar ook), Tjiftjaf, Koolmees, Pimpelmees
11	Houtduif, Zanglijster, Merel (2), Tuinfluiter, Zwartkop, Tjiftjaf, Spreeuw, Koolmees, Pimpelmees, Boomkruiper, Gaai, Vink, Geelgors
12	Heggenmus, Tuinfluiter, Zwartkop (2), Fitis, Tjiftjaf, Vink, Geelgors

weide aan het grazen en gebruikten de singels als schuilplaats.

Dagvlinders. Vooral langs de op het zuiden gelegen singel 3 werden Klein Koolwitje, Kleine Parelmoervlinder, Oranje Zandoogje, Atalanta, Citroenvlinder, Koninginnenpage en Distelvlinder genoteerd.

Vleermuizen. Het singelgebied bleek een enorm belangrijk foerageergebied voor Gewone dwergvleermuizen. Ze kwamen via singel 2 als verbinding vanuit hun zomerverblijven in Wintelre naar de singels. Mogelijk ook vanuit singel 3 vanaf de Mostheuvel.

Vergelijking singels met omgeving

Vergelijken we de vogelwereld in de singels met die in intensief gebruikt, agrarisch landschap zonder singels dan zien we een significant verschil in biodiversiteit. In het door singels omsloten agrarisch habitat van 30 ha werden 0 soorten vastgesteld en in de singelhabitat van 2,5 ha. 24 soorten.

Ik heb geen ecologische relatie kunnen vaststellen tussen singels en landbouwgebied voor wat betreft de broedvogels. Een enkele maal maakten Merels en Zanglijsters gebruik van de aardappelakkers om te foerageren. Wel is het te verwachten dat een ander grondgebruik na aardappels, zoals

braaklegging of groenbemesting, kan leiden tot andere conclusies.

Geelgors bij Gartow, Duitsland, 5 juni 2026 (Ludy Aarts).

Ecologische vogelgroepen
Als we de verschillende soorten plaatsen in de ecologische vogelgroepen uit het rapport 'Broedvogels en beheer' (Sierdsema 1995) dan blijkt het volgende. Binnen de singels bestaan relatief kleine habitatverschillen zoals meer en minder dicht begroeid of hoogteverschil, die leiden tot de aanwezigheid van een aantal verschillende soortgroepen en soorten daarbinnen.

Struiken, struwelen en heggen: Roodborsttapuit, Grasmus, Kneu, Bosrietzanger, Zwartkop, Heggenmus.

Boomgroepen, bos en bosranden en opgaande lijnvormige begroeiingen: Geelgors, Putter, Spotvogel, Tuinfluiter, Tjiftjaf, Zanglijster, Merel, Koolmees, Pimpelmees, Staartmees.

Opgaand gesloten bos: Vink en Boomkruiper, dankzij aanwezigheid van oude eiken van voor de ruilverkaveling.

Zeer opvallend en voor mij vooralsnog een klein raadsel is de afwezigheid van Roodborst en Winterkoning in de singels, terwijl zeker de Roodborst als een generalist bekend staat. Misschien toch te veel 'vijandelijk' gebied direct langs de randen?

Discussie

In feite is er door de singels een hernieuwd oud landschap gecreëerd. Dit hernieuwde landschap creëerde een hernieuwde biodiversiteit, hoewel we niet weten hoe die vroegere biodiversiteit er precies uit heeft gezien. Volgens de Avifauna van Noord-Brabant (van Erve et al. 1967) zouden Ortolanen daar zomaar bij hebben kunnen horen. De stikstofrijkdom is waarschijnlijk voordelig voor de groei van de singels. Het vroegere heggenlandschap groeide ook in de arme heidepodzolbodem vanwege de toenmalige potstalcultuur met schapenmest als basis.

De inrichting van vergelijkbare singels als de onderzochte leiden tot een enorme toename van de biodiversiteit in het agrarisch gebied zonder dat hiervoor veel landbouwgrond hoeft te worden afgegeven. Te vergelijken met het streven naar 'Basiskwaliteit Natuur' in de bebouwde omgeving wordt het dan 'Basiskwaliteit Natuur' in het grootschalige landbouwgebied. Diverse Europese subsidies zijn hiervoor mogelijk en het is goed voor het imago van de landbouw.

Om de scherpe overgang tussen singel en landbouwgrond te mitigeren tot een meer divergente overgang is akkerrandenbeheer aan te bevelen, met name voor insecten. Hiervoor zijn Europese subsidies voor agrariërs ter beschikking op basis van prestatieverplichting, dus niet slechts inspanningsverplichting. Het mooiste is natuurlijk een omvorming naar bloemrijk grasland met, wie weet, een Paapje daarin.

Zijn er nog meer soorten te verwachten in (toekomstige) singels? Grauwe klauwier kan een kandidaat zijn, maar die vraagt een ruigere omgeving met voldoende voedsel. Ortolaan lijkt ook uitgesloten vanwege gebrek aan o.a. roggeakkers. Grauwe Gors? In oostelijk Duitsland zie je precies wat deze beide laatste vogels behoeven. Als daaraan voldaan wordt dan zijn ze er. Ook in boerenland!

Nawoord

Nederland bestaat voor de helft uit landbouwgrond, veel meer dan nodig is voor de voedselvoorziening van de eigen bevolking. Slechts 2-3% wordt gevormd door hout- of andere singels. De grondgebonden landbouw dient extreem veel dierenvoer en genereert daarnaast slechts ca. 1,6% van het bruto nationaal product (BNP), terwijl de vernietiging van de biodiversiteit in het agrarisch gebied nauwelijks wordt gecompenseerd en nog steeds toeneemt.

De economische opbrengst en werkgelegenheid per hectare landbouwgrond is uiterst gering t.o.v. bijvoorbeeld kleinschalige, hoogwaardige industrie. Daarnaast ontvangt de Nederlandse landbouw per jaar bijna 1 miljard euro subsidie, waaronder rechtstreekse inkomenssteun. Het wordt tijd dat die Grote Broek die de landbouwlobby steeds opnieuw aantrekt eens uitgaat: met NATURE DEFENCE FORCE op naar de ecologische revolutie in het boerenland. Met 1 miljard subsidie moet dat toch gaan lukken!

Dit jaar is een groep studenten bezig geweest met de monitoring van een aantal hagen en heggen dat door ASR-verzekeringen in 2024 is gerealiseerd in Evertsoord en Groesbeek (Walravens et al. 2026). Meer over het onderzoek en hun bevindingen is te lezen in hun rapport. Zonder op de methodiek of de uitvoering in te gaan is de conclusie n.a.v. dit onderzoek helder. Bij zowel bestuivers als bodemorganismen is sprake van een enorme toename aan biodiversiteit. Ook is de kwaliteit van bodemeigenschappen enorm toegenomen. De aanwezigheid van bloemrijke akkerranden leidt eveneens tot een aanzienlijke extra verhoging van biodiversiteit. Begrijpelijk is (nog) geen vogelonderzoek uitgevoerd omdat de houtige landschapselementen pas enkele jaren geleden zijn aangeplant.

De conclusies uit mijn eigen onderzoek sluiten naadloos aan bij die uit het HAS-onderzoek elders. Een mooie opsteker!

Zicht op singel 10, 26 juli 2026 (Ludy Aarts).

Literatuur

Erve, F.J.H. van et al. 1967. Avifauna van Noord-Brabant. Van Gorcum, Assen.

Walravens, J. et al. 2026. Invloeden van houtige landschapselementen op bestuivers, bodembiodiversiteit en bodemeigenschappen. HAS Green Academy.

Sierdsema, H. 1995. Broedvogels en beheer. Sovon & Staatsbosbeheer.

Vergeer, J.-W. et al. 2023. Handleiding Sovon Broedvogelmonitoring BMP & kolonievogels. Sovon.

LASREG: Website met gedetailleerde viewer van landschapselementen in Nederland.